

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
у Національному університеті
«Одеська юридична академія»

65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

В І Д Г У К

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента
В.В. Вапнярчука на дисертацію Литвина Олександра Валерійовича
«Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Актуальність теми дослідження. Український кримінальний процес переживає сьогодні дуже непрості, але цікаві часи. Реформа кримінального процесуального законодавства, яка знаменується прийняттям у 2012 році нового КПК України і яка не припиняється й до нині, потребує не тільки осмислення, але й корінних змін в правосвідомості науковців, правозастосовників та суспільства в цілому. В першу чергу це стосується порядку здійснення доказової діяльності, адже доказування, як вважає більшість науковців, є основним змістом кримінальної процесуальної діяльності, а проблеми доказового права займають одне з центральних місць в теорії кримінального процесу. Особливої уваги потребує наукове дослідження проблем кримінального процесуального доказування під час судового розгляду кримінальних справ, оскільки цей розгляд є центральною і найважливішою стадією кримінального провадження, на якій в повній мірі діють всі загальні засади кримінального провадження та вирішується основне питання кримінального процесу – про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Варто констатувати, що на сьогоднішній день рівень наукової розробки багатьох питань здійснення доказування у стадії судового розгляду залишається не достатнім, таким, що не враховує новітніх законодавчих підходів до порядку здійснення кримінального провадження в цій стадії, зокрема, щодо: розширення змагальних засад та засади безпосередності дослідження доказів; посилення правових гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників судового розгляду; втілення міжнародно-правових стандартів до здійснення доказової діяльності в цій стадії; нормативного врегулювання окремих проваджень та особливостей здійснення в них доказової діяльності та ін. За період чинності КПК 2012 року у вітчизняній правовій науці проводилися дослідження, предметом яких були окремі аспекти доказування в стадії судового розгляду. Представлена ж дисертантом праця є першим спеціальним комплексним дослідженням вказаної проблематики.

Викладене свідчить не лише про актуальність теми дисертаційного дослідження О.В. Литвина, але й про значний вклад дисертанта в науку кримінального процесу, який істотно розширює наукові знання щодо сутності та нормативного змісту кримінального процесуального доказування у стадії судового розгляду і перспектив їх подальшого розвитку.

Крім того, актуальність, теоретична і практична значимість проведеного дослідження підкреслюється виконанням дисертаційного дослідження у межах плану наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Удосконалення сучасного кримінально-процесуального законодавства та забезпечення його ефективності в умовах правової реформи» на 2011–2015 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) на 2011–2015 рр.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується використаними

методологічними підходами, фундаментальною теоретико-нормативною та емпіричною базою дослідження.

Дану роботу характеризує висока методологічна і загальнотеоретична культура, що підтверджує наукову обґрунтованість і новизну розроблених в дисертації теоретичних висновків та науково-практичних рекомендацій, які виносяться на захист. Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стала сукупність таких методів пізнання, як діалектичний, історико-правовий, системний, порівняльно-правовий, системного аналізу, логіко-нормативний та ін. (с.9-10 дисертації). Всі методи дослідження використовувались у взаємозв'язку та взаємозалежності, що в кінцевому рахунку забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, коректність, несуперечливість та істинність наукових результатів.

Науковий апарат дисертаційного дослідження залишає вельми схвальне враження. Вивчена література з різних галузей правової науки – з загальної теорії держави і права, філософії, конституційного і міжнародного права, судоустрою, кримінального процесу; наукові дослідження учених радянського та сучасного періодів (близько 300 найменувань).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., акти законодавства України та законодавства зарубіжних держав.

Теоретико-практичні рекомендації, що розроблені в дисертації, обґрунтовані порівняно широкою емпіричною базою роботи, яку склали результати узагальнення 150 судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, рішення Європейського суду з прав людини, а також Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження, зроблені Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Важливо відзначити, що автор подав на суд наукової громадськості завершену, добротну наукову роботу, яка істотно розширює наші знання щодо сутності

кримінального процесуального доказування у стадії судового розгляду, особливостей його здійснення суб'єктами доказування як в загальному порядку, так і в рамках окремих целерантних процедур. Здобувачем вказані вище питання поставлені й вирішені: по-перше, комплексно; по-друге, в аспекті вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та внесення пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності правового регулювання доказової діяльності та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів; по-третє, спрямовані на підвищення ефективності правозастосовної практики здійснення доказування під час судового розгляду і вирішення кримінальних справ.

Вважаю за можливе відзначити наступні концептуальні висновки і теоретико-нормативні конструкції, які містять елементи наукової новизни і є особистим внеском О.В. Литвина в кримінальну процесуальну науку:

- розуміння метою доказування на стадії судового розгляду – встановлення об'єктивної істини з урахуванням елементів формальної та конвенційної істини (с.22-23 дисертації);

- виділення трьох елементів предмета доказування у судовому розгляді угод: загального (до якого входять обставини, передбачені ст. 91 КПК); особливого (характерного для кримінального провадження на підставі обох видів угод); спеціального (характерного для кримінального провадження на підставі угод про примирення) та визначення розподілу тягаря їх доказування (с.11, 110-118 дисертації);

- обґрунтування позиції щодо можливості за браком доказової активності сторін використання судом механізму її стимулювання, а також визначення випадків можливого прояву, так званої, заповнюючої та субсидіарної активності суду (с.11, 12, 98-107 дисертації);

- узагальнення висловлених в науковій літературі думок щодо порядку визнання недопустимості доказів у судовому розгляді та висловлення власного бачення щодо нього. Зокрема дисертантом доводиться, що у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд

повинен визнавати цю недопустимість у окремому порядку (шляхом винесення ухвали і виключення з розгляду) лише якщо наявне клопотання сторони або потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, оскільки тягар доказування очевидної недопустимості доказів повинен покладатися саме на тих суб'єктів, які мають інтерес у виключенні їх з розгляду. Проте, дослідивши усі надані сторонами і отримані судом докази, усі обставини кримінального провадження, суд у вирoku повинен визнавати докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, недопустимими навіть без клопотань сторін та потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (с.12, 60-72 дисертації);

- класифікація судово-слідчих дій в залежності від ініціативи щодо їх проведення на: а) які можуть проводитися як за ініціативи (за клопотанням) сторін або потерпілого, так і за ініціативи суду; б) ініціатива для проведення яких прямо не визначена; в) які проводяться лише за ініціативою (клопотанням) сторін або потерпілого (с.12, 88-89 дисертації);

- теоретичне обґрунтування положення щодо суду як суб'єкта кримінального процесуального доказування (с.13, 83-88 дисертації);

- висловлення необхідності розширення кола процесуальних засобів перевірки угоди про примирення та про визнання винуватості у судовому розгляді шляхом закріплення допиту учасників кримінального провадження, дослідження документів та речових доказів, звуко- і відеозаписів (с.13, 118-122 дисертації);

- обґрунтування можливості проведення у судовому розгляді таких судових дій, як прийняття речей і документів; витребування речей і документів; слідчий експеримент; перевірка показань на місці; освідування; оголошення показань підозрюваного, потерпілого, свідка (у випадку їх смерті); оголошення показань підозрюваного (за клопотанням сторони захисту у спеціальному судовому провадженні) (с.13, 126-138 дисертації);

- обґрунтування необхідності обмеження кола кримінальних проваджень, у яких допускається застосування скороченого судового розгляду, а саме щодо

осіб, які є неповнолітніми та які мають фізичні або психічні вади, а також обов'язкової участі захисника при застосуванні процедури, передбаченої ч. 3 ст. 349 КПК (с.13-14, 144-146 дисертації).

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях, їх теоретичне і практичне значення. Основні положення, висновки і рекомендації, представлені в роботі, яка рецензується, досить повно викладені в авторефераті та шести наукових статтях (чотири з яких опубліковані у виданнях, включених до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук, одна – у зарубіжному періодичному виданні, одна – у виданні, яке включене до міжнародних наукометричних баз), а також доповідались на десяти наукових та науково-практичних конференціях, семінарах.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки, які сформульовані в дисертаційному дослідженні поглиблюють знання правової науки щодо сутності кримінального процесуального доказування у стадії судового розгляду, і можуть бути використані в науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки проблем доказової діяльності в кримінальному провадженні та вироблення наукових рекомендацій щодо її удосконалення; у правотворчій та правозастосовній діяльності – при вдосконаленні чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування; у навчальному процесі – при вивченні кримінального процесуального права, в науково-дослідній роботі студентів, аспірантів та викладачів, а також при підготовці підручників, навчальних посібників.

Проте, незважаючи на загалом позитивну оцінку роботи, яка рецензується, в ній, як і в будь-якому іншому науковому дослідженні, є окремі судження, які викликають зауваження й потребують додаткової аргументації, розробки та доповнення. Так, зокрема:

1. Загалом погоджуючись із думкою дисертанта про певну умовність та сумнівність вживання терміну «збирання (формування) доказів», вважаємо що пропозиція про використання формулювання «кваліфікація фактичних даних»

для назви першого елемента процесу доказування теж є не зовсім вдалою (с.11, 41-43 дисертації). Першим аргументом на користь цього, на наш погляд, є думка про те, що кваліфікувати можна тільки те, що вже якимось чином отримано (зібрано). Цей аргумент, до речі, висловлюється і самим дисертантом на с.42 дисертації – «збирання» як елемент також наявний у кваліфікації доказів, адже для встановлення наявності належності та допустимості певних фактичних даних необхідне їх фактичне отримання». По-друге, така кваліфікація, як це традиційно вважається в науковій літературі, здійснюється в рамках іншого елемента процесу доказування, а саме під час оцінки. До речі остання може здійснюватися як в процесі їх збирання, так і перевірки. Ще одним критичним аргументом висловленої пропозиції, на наш погляд, є необхідність перегляду традиційних уявлень щодо правової природи доказування. Тут можна погодитись із науковцями, які висловлюються про необхідність розгляду доказування не тільки як суто пізнавальної діяльності, а і як проектно-реалізаційної (В.П. Гмирко). Якщо прийняти такий підхід, то, вважаємо, що тоді потрібно говорити не про елементи процесу доказування, а про форми прояву доказування суб'єкта в навколишньому світі. До яких, вважаємо, цілком правомірно відносити: 1) формування правової позиції (як власної, так і інших суб'єктів); 2) дослідження власної правової позиції суб'єкта доказування, а також суб'єктивної та об'єктивної сторони доказування інших суб'єктів; 3) декларування власної правової позиції

2. На с.78 дисертації здобувач підтримує висловлений в науковій літературі погляд, що суб'єктами доказування є будь-які органи та особи, які беруть участь у процесі доказування, і наділені певними правами і обов'язками (Т.В. Лукашкіна, Ю.К. Орлов). Вважаємо, що такий підхід є занадто широким. На наш погляд, критеріями віднесення певного учасника кримінального провадження до суб'єктів доказування є: 1) виконувана ними кримінальна процесуальна функція (а саме одна з основних: обвинувачення, захисту, здійснення правосуддя); 2) наявність інтересу (публічного чи приватного); 3) участь в пізнавальній та обґрунтовальній доказовій діяльності.

3. З приводу пропозиції дисертанта про розширення системи судових дій, які можуть проводитись в судовому розгляді (підрозділ 3.1 дисертації), варто зауважити, що загалом вважаємо її цілком доцільною. Проте, щодо окремих із запропонованих судових дій хотілося б висловити певні міркування. Так, по-перше, вважаємо, що перевірка показань на місці повинна бути врегульована чинним КПК як дія, яка може бути проведена не тільки під час судового розгляду, а й під час досудового розслідування. Її підміна слідчим експериментом (що, по суті, має місце зараз в чинному КПК і на практиці) не враховує різної правової природи цих двох самостійних слідчих (а в суді судових) дій. По-друге, з приводу можливості оголошення показань підозрюваного, потерпілого, свідка (у випадку їх смерті) та підозрюваного у спеціальному досудовому розслідуванні. На перший погляд така пропозиція є цілком розумною і доцільною. Проте, вона суперечить положенню як п. d ч. 3 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод, яке гарантує право допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення, так і засаді безпосередності дослідження доказів, закріплених в ст.23 чинного КПК. Можливим вирішенням цієї ситуації, на наш погляд, була б розробка і правова регламентація інституту крайньої необхідності в кримінальному провадженні.

4. При визначенні предмету доказування в провадженнях щодо угод, дисертантом визначено три блоки: перший – обставини передбачені ч. 7 ст. 474 КПК (які можуть бути підставами для відмови у затвердженні угоди); другий – обставини передбачені частинами 4 і 5 ст. 474 КПК (щодо правильного розуміння сторонами угоди сутності обвинувачення, певних прав та наслідків укладення і затвердження угоди); третій – обставини передбачені ст.91 КПК (с.110-114 дисертації). Проте в положеннях, які виносяться на захист та висновках до розділу 2 роботи дисертантом виділяється три елементи предмета доказування у судовому розгляді угод: загальний (до якого входять обставини, передбачені ст. 91 КПК); особливий (характерний для кримінальних

проваджень на підставі обох видів угод); спеціальний (характерний для кримінального провадження на підставі угод про примирення) та визначено розподіл тягаря їх доказування (с.11, 124 дисертації). Таке порівняння положень дисертації дає можливість: по-перше, констатувати певну суперечливість висловлених думок; по-друге, поставити питання, а які ж саме обставини відносяться до, так званого, спеціального елементу предмету доказування щодо угод про примирення, оскільки в тексті роботи вони не висвітлені.

5. Незважаючи на те, що у дисертації автор торкнувся багатьох як теоретичних, так і практичних актуальних питань, що дискутуються в науковій літературі (зокрема, стандартів доказування, обов'язку і тягаря доказування, активності (ініціативності) суду, мети та суб'єктів доказування, тощо), все таки, вважаємо за можливе докорити автору, що ним не приділено належної уваги особливостям здійснення кримінального процесуального доказування в особливих порядках провадження в суді першої інстанції: в спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків та в суді присяжних; підставам та межах ініціативної діяльності суду.

Підсумовуючи викладене в цій частині, доцільно зауважити, що висловлені вище зауваження та рекомендації стосуються дискусійних положень дисертаційного дослідження й загалом не зменшують високого наукового рівня представленої роботи та повинні сприйматись автором в якості пропозицій до подальшого вивчення даної проблеми.

Висновок. Актуальність обраної теми, ступінь наукової новизни, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, їх теоретична і практична значущість, повнота їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях доводять, що дослідження відповідає вимогам, які пред'являються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Воно є самостійною, завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що дають можливість стверджувати про досягнення цілі дослідження – розробки доктринальної концепції доказування на стадії судового розгляду, і виконання поставлених

перед ним завдань, та які мають суттєве значення для науки кримінального процесу.

Дисертація оформлена у відповідності з вимогами ВАК України. Автореферат повністю передає зміст дисертаційного дослідження.

На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертаційне дослідження Литвина Олександра Валерійовича «Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду» відповідає вимогам пунктів 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

В.В. Вапнярчук

Підпис Вапнярчук В.В.
Засвідчую
Зач. ВК 16. 05. 2016 р.